

تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی خانواده تراز اسلام (از منظر آیات قرآن و روایات) با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی داده بنیاد

ندا ملکی فاراب*^۱ / فروغ الصباح شجاع نوری^۲ / حسین بستان نجفی^۳ / سیمین حسینیان^۴

محمد مهدی لیبی^۵ / رضا پورحسین^۶

تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۱۸

تاریخ ارسال: ۹۸/۳/۲۶

چکیده

این پژوهش با هدف ارائه الگوی خانواده تراز اسلامی با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی داده بنیاد تدوین شده است. در مرحله اول از پژوهش با مطالعه و مرور دقیق منابع دینی که شامل قرآن کریم و نیز کتب حدیثی معتبر و مشهور می‌باشد، مقوله‌های مرتبط با خانواده استکشاف و طی سه مرحله با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA11 کدگذاری شد. در کدگذاری باز ۲۸۴ مقوله و در کدگذاری محوری که بر اساس شباهت موضوعی دسته‌بندی شده بودند ۵۴ مقوله به دست آمد و در مرحله آخر پس از رعایت سلسله‌مراتب کدهای محوری، ۵ مقوله گزینشی استنتاج شد. سپس با استفاده از شیوه اعتبار یابی صوری، اعتبار یافته‌ها از طریق مصاحبه با ۷ نفر از صاحب‌نظران و متخصصان خانواده اسلامی بررسی شد و پس از حصول اشیاع، الگوی تدوین شده خانواده تراز اسلامی که از سه بعد پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده، ساختار خانواده و کارکردهای خانواده تشکیل یافته است، مورد تأیید قرار گرفت. بر اساس یافته‌ها در خانواده تراز

۱- *دانش آموخته دکتری روانشناسی تربیتی دانشگاه الزهرا (نویسنده مسئول). malekineda59@yahoo.com

۲- استادیار گروه روان‌شناسی تربیتی دانشگاه الزهرا. shojanoorif@gmail.com

۳- استادیار گروه جامعه‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. hboostan@rihu.ac.ir

۴- استادیار گروه مشاوره دانشگاه الزهرا. hosseinian@alzahra.ac.ir

۵- استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. labibi_mehdi@yahoo.com

۶- استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه تهران. prhosein@ut.ac.ir

اسلامی ارتباط میان سه بعد استخراج شده دوسویه و درهم‌تنیده می‌باشد و اگرچه شکل‌گیری خانواده تراز اسلامی به وجود هر سه بعد وابسته است، ولی در میان این سه بعد توجه به کارکردهای خانواده از فراوانی بیشتری در متون دینی برخوردار بوده و از میان کارکردهای مستخرج از متون دینی کارکردهای حمایتی عاطفی نیز بیشترین تعداد از مقوله‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین در پایان مقاله، راهکارهایی علمی برآمده از نتایج ارائه شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: خانواده تراز، خانواده در اسلام، شاخصهای خانواده مطلوب.

مقدمه

خانواده یکی از نهادهای اصلی اجتماعی است که منشأ ایجاد یک جامعه جدید بوده و از دیرباز از مهم‌ترین نهادهای انتقال‌دهنده نگرش‌ها، هنجارها و ارزش‌های اجتماعی می‌باشد و به‌رغم کوچک بودن دارای آثار و کارکردهای پر دامنه زیستی، روانی، دینی، آموزشی، تربیتی، جمعیتی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است (بستان، ۱۳۹۰). تأثیر آشکار و پنهان خانواده بر دیگر نهادهای اجتماعی و متقابلاً تأثیرات گوناگون آن نهادها بر خانواده باعث شده است که اندیشمندان حوزه‌های مختلف علوم انسانی و نیز سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجتماعی به‌طور فزاینده و گسترده به حوزه خانواده و مسائل مرتبط با آن پرداخته و هرکدام با رویکردهای مختلف و با تکیه بر دیدگاه‌های دینی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی این نهاد را تعریف کرده و مورد تحلیل و ارزیابی قرار داده‌اند (ملکی، ۱۳۹۶).

اما از آنجا که خانواده و جامعه دارای تأثیرات دوسویه و متقابل با یکدیگر می‌باشند، با گذشت بیش از ۳۰ سال از انقلاب اسلامی ایران و با وجود حاکمیت ارزش‌های دینی و انقلابی و به‌رغم کوشش‌های فراوانی که در این نظام در راستای نگرش جدید به ساخت خانواده و احیای میراث و حیانی فراموش‌شده صورت گرفته است اما متأثر از عوامل گوناگون درونی و بیرونی و هم‌زمان با تحولات خانواده در دهه‌های اخیر هم‌اکنون خانواده ایرانی با خانواده متعادلی که باید سنگ بنای یک جامعه سالم باشد فاصله زیادی داشته و مشکلات و آسیب‌های جدی این نهاد در حوزه ازدواج (افزایش سن ازدواج و مجردزیستی، تغییر الگوهای همسرگزینی، کاهش همبستگی خانوادگی و ترویج فرهنگ استقلال‌طلبی) و طلاق (رشد آمار طلاق) از بین رفتن قبح طلاق و نظایر آن) ضعف کارآمدی خانواده‌ها، تزلزل ساختار خانواده و مواردی از این قبیل، استحکام و بنیان آن را دچار مخاطره ساخته است (نعیمی و کاظمیان، ۱۳۹۳).

حال سؤال اینجاست که چرا به‌موازات اصرار بر جایگاه رفیع خانواده از سوی مدیران نظام، اندیشمندان و نخبگان جامعه، اقدام عملی روشن و منبعث از سیاست‌ها و برنامه‌های جامع در راستای حفظ و تحکیم بنیان خانواده صورت نمی‌گیرد و دیگر آنکه به‌موازات حرکت سیاست‌های دولت‌ها در مسیر فرآیند نوسازی و اجرای سیاست‌های توسعه،

شاخص‌های بومی تحکیم خانواده سیر نزولی پیدا کرده و نگرانی‌هایی را سبب گردیده است.

در پاسخ به نظر می‌رسد از دلایل مهم این امر آن است که بایسته‌های پژوهشی در حوزه خانواده به‌درستی و با جامعیت از سوی نهادهای علمی مورد توجه و دقت قرار نگرفته است. افزون بر آن تخلف از مبانی ارزشی بومی - اسلامی تأثیرگذار در ترسیم خانواده اسلامی - ایرانی و عدم ارائه الگو و تصویری درست و چارچوبی منظم از خانواده تراز اسلامی - ایرانی (خانواده‌ای منطبق با معیارها و شاخص‌های دینی و نشانه‌های بومی و ملی) به‌عنوان یک نظام منسجم و متناسب با نیازها و ضرورت‌های جامعه اسلامی - ایرانی از یک سو و نادیده گرفتن ماهیت میان‌رشته‌ای مطالعات خانواده که منجر به نگاه تک بعدی مانند نگاه جامعه‌شناسانه و یا روان‌شناسانه به ساحت آن شده از سوی دیگر، موجب عدم تحلیل و تبیین جامع از وضعیت موجود شده است. این ضعف تحلیل مستقیماً بر ضعف سیاست‌گذاری‌ها، تأثیر گذاشته است و برآیند هر دو ضعف تحلیلی و سیاستی، سیر نزولی شاخص‌های خانواده در کشور ما بوده است. لازم به ذکر است ترسیم شاخص‌ها و تدوین الگوی خانواده با رویکردهای گوناگونی قابل‌بررسی می‌باشد و چون بررسی نتایج به‌دست آمده در برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مردم ایران اگر چه تجددگرایی را در سبک زندگی پذیرفته‌اند، اما در صورت به وجود آمدن مشکل مردم متجدد به مذهب و باورهای مذهبی پناه می‌برند و دین و مذهب را پناه گاه خود می‌دانند و در خصوص‌ترین حالات خود هم به‌محض روی دادن مشکلی از دین و مذهب مدد می‌جویند؛ بنابراین مردم و خانواده‌های ایرانی کمترین تغییر از تجددگرایی را در باورهای مذهبی خود داشته‌اند به‌عبارت‌دیگر مردم تجدد را در زندگی پذیرفته‌اند اما از سوی دیر نگرش‌ها و اعتقادات مذهبی خود را نیز پذیرفته‌اند (شکر بیگی، ۱۳۹۰). دین، دستورات و استانداردهایی برای فضیلت‌های شخصی و زمینه خانوادگی را فراهم کرده (والش^۱ ۲۰۰۹) و بدین ترتیب تعالی اعضای خانواده را موجب می‌شود (ثناگویی زاده و همکاران، ۱۳۹۴).

پژوهش‌های مختلف روان‌شناختی نیز که در خارج از ایران انجام شده‌اند، تأثیرگذاری مداخلات دین‌محور را بر سلامت روان، روابط زناشویی و خانوادگی مورد بررسی قرار داده و از دین به‌عنوان یک گزاره مهم در درمان خانواده‌ها بهره برده‌اند (اینگرام، ۲۰۱۰)؛

^۱ Walsh, F

به عبارت دیگر این گروه از خانواده درمانگران مدل‌هایی را در درمان خانواده‌ها به کار گرفته‌اند که تحت تأثیر آیین‌های مسیحی و یهودی رشد یافته‌اند. مدل‌های خانواده‌درمانی ستیر،^۱ اولسون،^۲ مکمستر و میلان در این گروه قرار دارند. (زهره کار و جعفری، ۱۳۹۱؛ ریان و همکاران، ۲۰۰۵)

پژوهش‌های روان‌شناختی داخلی نیز، اثربخشی مداخلات اسلام محور را در زوج‌درمانی و خانواده‌درمانی تأیید کرده‌اند (خدایاری و همکاران، ۱۳۸۱، دانش، ۱۳۸۹؛ زاده‌هوش و همکاران، ۱۳۹۰؛ منجزی، ۱۳۹۱؛ بهشتی و همکاران، ۱۳۹۱؛ حمید و همکاران، ۱۳۹۲؛ سالاری فر، ۱۳۹۲؛ محمودزاده و همکاران، ۱۳۹۳؛ خدادادی سنگده، ۱۳۹۳؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۴). پژوهش‌هایی که با رویکرد جامعه‌شناختی درصدد ارائه مدلی مطلوب از خانواده هستند، با تکیه بر شاخص‌های بومی و ایرانی (سلطانی، ۱۳۹۵؛ پناغی و همکاران، ۱۳۹۵؛ رسولی، ۱۳۹۵) و تعدادی دیگر نیز در قالب پارادایم اسلامی (ساروخانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ صادقی فسایی و عرفان منش، ۱۳۹۲) انواع مدل‌های خانواده را مورد مقایسه قرار داده و در نهایت به کارگیری الگوی خانواده اسلامی را به‌عنوان راهکاری مؤثر برای برون‌رفت از مشکلات کنونی خانواده ایرانی پیشنهاد داده‌اند. شماری دیگر از پژوهش‌ها (کاویانی، ۱۳۹۶؛ فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۵؛ تقوی پور و صلواتیان؛ نوایی، ۱۳۹۲؛ صفورایی پاریزی، ۱۳۹۲؛ بستان، ۱۳۹۲؛ رضایی و نراقی، ۱۳۸۹) نیز الگوی خانواده مطلوب را بر اساس بخشی از آموزه‌های اسلامی و دیدگاه‌های برخی از اندیشمندان مسلمان ترسیم کرده‌اند. در همه پژوهش‌های یادشده، از عمل به آموزه‌های خانواده محور دینی به‌عنوان عاملی برای تحکیم بنیان خانواده ایرانی نام برده شده است؛ بنابراین تدوین الگویی جامع از خانواده با رویکرد اسلامی و با تکیه بر داده‌های برآمده از متون دینی می‌تواند زمینه‌های ثبات و استحکام خانواده ایرانی را فراهم آورد. از سوی دیگر ارائه الگوی خانواده تراز اسلامی اولاً نظریه‌پردازان و پژوهشگران حوزه خانواده را در تحلیل و تبیین موقعیت کنونی و فعلی خانواده ایرانی یاری نموده و از تشتت نظرات و برداشت‌های متفاوت در این حیطه پیشگیری می‌کند و ثانیاً امکان تقویت و ارتقای سیاست‌گذاری‌ها و قانون‌گذاری‌های مربوط به خانواده را فراهم می‌سازد. بر این اساس پژوهش حاضر به

^۱Satir, S.

^۲Olso, D. H.

^۳Ryan, C.E.

تدوین الگو و شاخص‌های خانواده تراز اسلامی در قالب پارادایم اسلامی (از منظر آیات قرآن و روایات) پرداخته است.

روش پژوهش

این پژوهش به شیوه تحلیل محتوای کیفی و با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش کیفی^۱ داده بنیاد^۲ انجام شده است. تحلیل محتوای کیفی روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده می‌باشد (فیندال و هیجر، ۱۹۸۱).^۱ در این پژوهش پس از تنظیم پرسش‌ها و برگزیدن نمونه موردنظر، از تکنیک‌های روش نظریه داده بنیاد برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. روش نظریه داده بنیاد معمولاً برای دستیابی به نظریه به کار می‌رود، ولی این قابلیت را نیز دارد که از تکنیک‌های آن در قالب روش‌های کیفی دیگر استفاده شود (استراوس و کرین ۱۳۹۲، ترجمه افشار). طراحی الگوی خانواده تراز اسلامی نتیجه توجه به مجموعه‌ای از سرمشق‌ها و پیش‌فرض‌های هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی بنیادین به نام پارادایم اسلامی می‌باشد (بستان، ۱۳۹۰). در پارادایم اسلامی دین در کنار سایر منابع اصلی (شهود، عقل و تجربه) به‌عنوان منبع معرفت و مشتمل بر دستورالعمل جامع زندگی بوده و کل شئون حیات فردی و اجتماعی انسان را در برمی‌گیرد (طباطبایی، ج ۱۶، ۲۸۲). خانواده نیز به‌عنوان اولین جایگاه ظهور حیات اجتماعی انسان و بستر رشد او، حرکت به‌سوی سعادت و تعالی خود را وامدار به‌کارگیری آموزه‌های دینی می‌باشد که در گزاره‌ها و متون دینی تجلی یافته است. از این‌رو ابتدا متون اصلی اسلام شامل آیات قرآن کریم و روایات که مشتمل بر سخنان پیامبر اکرم (ص)، امامان معصوم و حضرت زهرا (س) بوده و از شهرت و اعتبار برخوردار بودند و نیز کتب سیره‌شناسی آن بزرگواران مورد مطالعه دقیق قرار گرفته و آیات و روایاتی که به‌صورت مستقیم به موضوع خانواده اشاره کرده بودند جمع‌آوری گردید و سپس برای تحلیل داده‌های برآمده از متون اسلامی از تکنیک‌های روش نظریه داده بنیاد که روش توسعه یافته تحلیل محتوای استقرایی می‌باشد، استفاده شد (نیمن،^۳ ۱۹۷۷). در استراتژی استقرایی نظریه‌ها در قالب حرکتی

^۱ Findahl, O & Hoijer, B.

^۲ Strauss, A. & Corbin, J.

^۳ Nyman, L.

یک‌جانبه یا رفت و برگشتی میان گزاره‌های جزئی مشاهده‌تی آغاز و به گزاره‌های کلی ختم می‌شود (بستان، ۱۳۹۰)؛ به عبارت دیگر برای بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، مفهوم‌سازی و استخراج مقوله‌ها از شیوه سیستماتیک استفاده شد. طی تحقیق سیستماتیک بر استفاده از مراحل تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری باز،^۱ کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری گزینشی^۳ تأکید شده است (بازرگان، ۱۳۹۳).

در نخستین مرحله از کدگذاری مقوله‌هایی که به صورت مستقیم به موضوع خانواده اشاره کرده بودند از متون دینی استخراج شده و پس از آن کدگذاری محوری یا همان از نو کنار هم گذاشتن داده‌ها که در جریان کدگذاری‌ها باز خرد شده بود آغاز گردید و پس از بررسی چگونگی تلاقی مقوله‌ها با یکدیگر و نحوه اتصال و شباهت آن‌ها کدهایی که شبیه هم بودند در یک دسته قرار گرفتند و این فرآیند چندین مرتبه اتفاق افتاد تا مقوله‌های محوری با عنوان "پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده"، "ساختار خانواده" و "کارکردهای خانواده" به دست آمد. در مرحله سوم یا کدگذاری انتخابی تلاش شد تا محوریت داده‌ها کشف و طبقه مرکزی با عنوان "خانواده تراز" انتخاب شود. برای انجام عملیات تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزار MAXQDA1 استفاده شد.

برای اعتبار سنجی یافته‌ها و بررسی اعتبار کدگذاری از روش اعتبار یابی صورتی^۴ استفاده شد (طباطبایی، ۱۳۷۴؛ ازکیا، ۱۳۸۲) بدین معنا که مقوله‌های استخراج شده به هفت نفر از اساتید و صاحب‌نظران حوزه خانواده اسلامی ارائه گردید و در قالب مصاحبه عمیق و غیر ساختاریافته اعتبار روش پژوهش و نیز یافته‌های به دست آمده مورد ارزیابی قرار گرفت و از آنجا که مصاحبه‌ها به روش گلوله برفی انجام شد لذا تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه پیدا کرد. شرکت‌کنندگان در مصاحبه یافته‌های پژوهش را تأیید کرده و به سؤالات مصاحبه پاسخ‌های همسان و غیر متناقض دادند.

^۱Open coding

^۲Axial coding

^۳Selective coding

^۴Face Validity

یافته‌ها

۱- پیش‌زمینه‌ها

بر اساس مقوله‌های مستخرج از متون دینی، مجموعه‌ای از عوامل مؤثر بر ثبات خانواده تراز در مرحله همسرگزینی و تشکیل خانواده تحقق می‌یابد که در این پژوهش در قالب یکی از ابعاد خانواده تراز و با عنوان "پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده" نام‌گذاری شده‌اند. لازم به ذکر است از آنجا که توجه به معیارهای صحیح انتخاب همسر تأثیر قابل توجهی در ثبات خانواده داشته و از مقومات آن می‌باشد لذا در این بخش از میان متون دینی تنها گزاره‌هایی انتخاب شد که در آن‌ها به معیارهای انتخاب همسر و قواعدی که در این گزینش از سوی اسلام مورد تأکید واقع شده بود، اشاره شده بود. زیر کدهای "پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده تراز" عبارت هستند از: همسان همسری و آشنایی پیش از ازدواج. کد محوری همسان همسری از زیر کدهای همسانی جسمانی، فرهنگی، اخلاقی، عبادی، اعتقادی و اقتصادی به‌دست آمده است و کد محوری آشنایی پیش از ازدواج نیز از دو زیر مقوله دیدار پیش از ازدواج و نیز علاقه پیش از ازدواج استخراج شده است. جدول و نمودار زیر نشان‌دهنده فرایند مذکور می‌باشد:

جدول ۱- پیش‌زمینه‌ها

مقوله گزینشی	کد محوری	کد باز
		اقتصادی (نوری، ج ۹، ص ۱۲۹).
		فرهنگی (مجلسی، ج ۱۰۰؛ طوسی، ج ۷، ص ۴۳۳).
	همسان همسری	جسمانی (کلینی، ج ۵، ص ۳۲۴)
		اعتقادی (بقره، ۲۲۱)
پیش زمینه		اخلاقی (کلینی، ج ۶، ص ۳۹۷؛ نور، ۲۶ و ۳)
		دیدار (صدوق، ج ۲، ص ۸۸)
	آشنایی	علاقه (اربلی، ج ۱، ص ۴۸۰)

۲- ساختار خانواده

یکی از شاخص‌های خانواده تراز ویژگی‌های ساختاری آن می‌باشد که نحوه ترکیب و تعامل افراد با یکدیگر را در خانواده توصیف می‌کند. ساختار خانواده تراز اسلامی با حضور زن و شوهر شکل می‌گیرد که بعدها ممکن است فرزند نیز به آن اضافه شود. البته

ستون‌های اصلی بنای خانواده تراز زن و شوهر هستند که با توجه به تفاوت‌های جنسیتی نقش‌های مختلفی را در راستای ثبات آن می‌پذیرند. نقش مرد سرپرستی او بر خانواده است که این سرپرستی، وظایف و حقوقی را برای او ایجاد می‌کند و از سوی دیگر زن نیز همسر و مادر است که نقش همسری و مادری نیز وظایف و حقوقی را بر او مترتب می‌سازد. جدول و نمودار زیر بیانگر ویژگی‌های ساختاری خانواده تراز اسلامی می‌باشد:

جدول ۲- ساختار خانواده

کد گزینش	کدمحوری	کد باز
ساختار	مرد	پدر
		شوهر
	زن	مادر
		همسر
	فرزند	

۳- کارکردهای خانواده

خانواده نهاد سازنده جامعه است. نهادی که کارکردهای معینی دارد و این کارکردها در برقراری نظم اجتماعی و بقای جامعه ضروری هستند از این دیدگاه اگر خانواده در انجام کارکردهای خود ناتوان باشد جامعه نیز به نظم اجتماعی مطلوب دست نخواهد یافت (روشه، ۱۳۷۶ ترجمه عبدالحسین نیک گهر، ۲۱۶). از دیدگاه روانشناسان و خانواده درمانگران این باور وجود دارد که خانواده در فرایند رشد خود در طول چرخه زندگی مسائل و مشکلاتی را تجربه می‌کند به این دلیل سیستم خانواده برای جلوگیری از مختل شدن کارکردهای خود نیازمند به سازگاری و تطابق با موقعیت‌هاست (فلیک، ۱۹۸۰). مهم‌ترین شاخص متمایزکننده خانواده‌ها از یکدیگر در این زمینه عملکرد خانواده است (مینوچین، ۱۹۷۴، بوئن، ۱۹۷۸، نیکولز، ۱۹۹۶؛ گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۰؛ کار، ۲۰۰۶، اینگرام، ۲۰۱۰). عملکرد خانواده تلاش مشترکی است برای برقراری و حفظ تعادل در سیستم خانواده. به بیان دیگر عملکرد خانواده کارکردها و تعاملاتی است که به خانواده در سازگاری با شرایط مختلف کمک می‌کند و انسجام و ساماندهی سیستم خانواده را به دنبال

دارد (سامانی، ۲۰۰۵). در منابع اسلامی به کارکردهای مختلف خانواده اشاره شده و بر تقویت آن نیز تأکید گردیده است:

۳-۱- کارکردهای زیستی اجتماعی

این دسته از کارکردها که اساساً جنبه زیست‌شناختی دارند و معانی و آثار اجتماعی گسترده‌ای نیز بر آن‌ها مترتب است عبارت‌اند از: تنظیم رفتار جنسی، مراقبت از سالمندان، مراقبت از فرزندان، تداوم نسل و فرزند آوری.

۳-۲- تنظیم رفتار جنسی

انسان‌ها مانند دیگرگونه‌های جانوری، از یک میل جنسی نیرومند برخوردار هستند که برای ارضای آن به‌طور طبیعی به‌سوی جنس مخالف کشیده می‌شوند، اما انسان همواره از راه ازدواج به روابط جنسی خود نظم و قاعده بخشیده و از هرج‌ومرج جنسی جلوگیری کرده است (بستان، ۱۳۹۰). اسلام با تأکید بر پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده و نقش تنظیم رفتار جنسی را به‌صورت انحصاری به خانواده می‌سپارد و برای تحقق این هدف از سویی وظایفی را به‌صورت مشترک برعهده زن و مرد گذاشته و از سویی دیگر با توجه به تفاوت‌های فیزیولوژیکی و روانی ایشان تکالیف متفاوتی را برای آن‌ها تعریف می‌کند. تکالیف یاد شده نیز بر مبنای رفع نیاز جنسی هر دو جنس زمینه‌های ایفای کارکرد یاد شده را با حفظ سلامت جسمی و روانی ایشان هم در مورد مرد و هم در مورد زن را فراهم می‌سازد.

جدول ۳- تنظیم رفتار جنسی

کدهای یاز	کد محوری	کد گزینشی
پرهیز از آمیزش در هنگام حیض زن (بقره، آیه ۲۲۲)	تنظیم رفتار جنسی	اجتماعی - زیستی
تحریک زن یا بوسیدن شوخی کردن و اظهار عشق و علاقه (متقی هندی، ج ۹، ۳۶، ح ۲۴۸۱۳)		
پرهیز از ایلاء همسر (صدوق، ج ۳، ۵۲۴)		
پرهیز از زیاده روی در آمیزش (عیون اخبار الرضا، ج ۲، ۳۸)		
آراستگی همسر موجب عقیف ماندن زن (کلینی، ج ۱، ۴۸۳)		
ارضای نیاز جنسی همسر و عجله نکردن در حین آمیزش (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۱۸)		
پرهیز از ترک آمیزش جنسی هنگام وارد شدن مصیبت بر یکی از زوجین		
نداشتن حیا از سوی زن در هنگام خلوت یا شوهر (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۷۶)		
اشتیاق داشتن به رابطه جنسی هنگام خلوت کردن یا شوهر (کلینی، ج ۵، ۳۲۴)		
استفاده از لوازم آرایش در هنگام حضور در کنار شوهر (طبرسی، ج ۸۲)		
پرهیز از ترک زینت بیش از سه روز (حرعاملی، ج ۳، ۲۷۱؛ مجلسی، ج ۷۲، ۷۹)		
استفاده از زیور آلات در منزل (طوسی، ج ۸، ۱۶۰)		
پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده (صدوق، ج ۲، ۵۵۷)		
استحباب آمیزش جنسی (نوری، ج ۱۴، ۱۵۴)		
پوشش مناسب و زیبا (استفاده زنان از بهترین و زیباترین لباس‌ها و (*)(حرعاملی، ج ۱۴، ۲۱۱)		
خضاب کردن (حرعاملی، ج ۲، ۹۷)		
سر مه کشیدن (مجلسی، ج ۶۷، ۱۲۲)		
عدم پرهیز از آمیزش جنسی به دلیل ترس از فرزندآوری (کلینی، ج ۶، ۴۱)		
رعایت آداب آمیزش جنسی (ابن ابی جمهور، ج ۳، ۳۰۵؛ حرانی، ج ۱۲)		
برآورده شدن نیاز جنسی در چارچوب خانواده (حرعاملی، ج ۲۰، ۲۴۲)		
به تأخیر نینداختن برآورده ساختن نیاز جنسی (کلینی، ج ۵، ۴۹۵)		
خوشبو ساختن خود در هنگام حضور در کنار همسر (مجلسی، ج ۱۰، ۱۰۰)		

۳-۳- تداوم نسل و فرزند آوری

یکی دیگر از کارکردهای زیستی اجتماعی کارکرد مهم تولید مثل می‌باشد که موجب تداوم نسل بشر و ضامن جامعه انسانی است. اسلام با تأکید بر تداوم نسل و فرزند آوری

به‌عنوان یکی از کارکردها به مقوله‌هایی مانند ارزشمند بودن فرزند آوری و فراوانی آن، امانت بودن فرزند، مهم بودن سلامت فرزند به دختر یا پسر بودن او و با فضیلت بودن داشتن فرزند دختر در ذیل این کارکرد اشاره می‌کند.

جدول ۴- تداوم نسل و فرزندآوری

کد گزینشی	کد محوری	کد یاز
زیستی - اجتماعی	تداوم نسل و فرزندآوری	فراوانی فرزند(صدوق، ۶۱۵)
		امانت بودن فرزند(تغابن، ۱۵؛ کهف، ۴۶)
		یا فضیلت بودن تحمل گریه و آزار کودک و معنادار بودن این گریه‌ها (کلینی، ج ۶، ۵۲، ۵۳)
		مهم بودن سلام فرزند نه دختر یا پسر بودن او (طوسی، ج ۷، ۴۳۹، ج ۱۷۵۴)
		پیوستن فرزندان اهل ایمان به آنان در بهشت (طور، ۲۱؛ کلینی، ج ۳، ۲۴۹، ۵)
		فضیلت داشتن فرزند شایسته(کلینی، ج ۶، ۲، ج ۱)
		ارزشمند بودن فرزندآوری و فراوانی آن(کلینی، ج ۶، ۱۹۶، ج ۳)
		پاداش داشتن تربیت و سرپرستی دختران(نیشابوری، ج ۴، ۱۹۶، ج ۷۳۵۰)
		نکوهش ناخوش داشتن فرزند دختر(ابن حنبل، ج ۶، ۱۳۴)

۴-۳- مراقبت از فرزندان

از دیدگاه اسلام مراقبت از فرزند و تربیت او پیش از تولد آغاز می‌گردد. مقوله‌های استخراج شده از متون دینی بر رعایت تقوا پیش از ازدواج از سوی پدر و مادر، پیامدهای پاکي و یا ناپاکي ولادت (تولد فرزند از طریق رابطه جنسی مشروع و در چارچوب خانواده)، تأثیر خوراک و غذای استفاده شده پیش از انعقاد نطفه از سوی پدر و مادر، رعایت آداب آمیزش پیش از انعقاد نطفه بر این موضوع دلالت دارد. پس از تولد نیز از آنجا که نوزاد انسان توانایی لازم برای مراقبت از خویش را ندارد بنابراین پدر و مادر وظیفه مراقبت از او را در ابعاد مختلف برعهده دارند. نوع تغذیه کودک و نیز رعایت

بهداشت جسمی نوزاد از مقوله‌های مورد تأکید اسلام در زمینه مراقبت از فرزند پس از تولد می‌باشد.

جدول ۵- مراقبت از فرزندان

کد باز	کد محوری	کدگزینشی
تأثیر نوع غذای پدر و مادر بر فرزند(ابن یسّطام، ۸۸)	مراقبت از فرزندان	اجتماعی - زیستی
تأثیر نامطلوب آمیزش یا زن حیاض(بقره، ۲۲۲؛ صدوق، ج ۱، ۹۶، ح ۲۰۱)		
تأثیر نقش حالت‌ها و زمان‌ها در هنگام بسته نطفه(صدوق، ج ۳، ۵۵۲، ح ۱۰۲)		
فضیلت ختنه نوزاد پسر در روز هفتم تولد او (طوسی، ج ۷، ۴۴۵، ح ۱۷۷۸)		
تأثیر خوراک حرام بر فرزند(عیاشی، ج ۲، ۲۹۹، ح ۱۰۲)		
تأثیر غذای زاید بر نوزاد(کلینی، ج ۲، ۲۲، ح ۴)		
از دواج نکردن یا خویشاوندان نزدیک جهت سالم ماندن فرزند(فیض کاشانی، ج ۳، ۹۴)		
پیامدهای پاک‌ی و ناپاک‌ی ولادت(کاشف الغطاء، ج ۲، ۲۰۰، ح ۲۹۹۲؛ صدوق، ج ۱، ۱۶۱، ح ۱)		
دادن غذاهای سودمند به کودک از سوی پدر و مادر(برقی، ج ۲، ۲۸۷، ح ۱۹۳۸)		
تأثیر خلصت‌های شیر دهنده بر خلق و خوی نوزاد(کلینی، ج ۵، ص ۵۱۴، ح ۲)		
شیر خوردن کودک نوزاد به مدت دو سال(صدوق، ج ۳، ۴۷۴، ح ۴۶۶۱)		
پرهیز از درخواست شیر دادن از زنان و دایه‌های ناشایست(کلینی، ج ۶، ۴۴، حدیث ۱۴)		

۳-۵- مراقبت از سالمندان

کارکرد مراقبت از سالمندان از مقوله‌هایی مانند تکریم پدر و مادر در سنین کهن‌سالی، اظهار محبت و تواضع فراوان در سنین پیری نسبت به پدر و مادر و پرهیز از خشونت کلامی در سنین پیری استخراج شده است.

جدول ۶- مراقبت از سالمندان

کدهای باز	کدمحوری	کدگزینشی
پرهیز از خشونت کلامی در سنین پیری (اسراء، ۲۳)	مراقبت از سالمندان	اجتماعی - زیستی
تکریم پدر و مادر در سنین کهنسالی(اسراء، ۲۳)		
اظهار محبت و تواضع فراوان در سنین پیری نسبت به پدر و مادر (اسراء، ۲۳ و ۲۴؛ یوسف، ۱۰۰؛ مریم، ۱۴؛ یوسف، ۷۸)		

۶-۳- کارکردهای تربیتی

خانواده نگرش‌ها، ارزش‌ها و کنش‌های مناسب هر فرد را به‌عنوان عضوی از یک فرهنگ خاص به او می‌آموزد (اسچفر، ۲۰۰۶)؛ که این کارکرد خانواده رویکرد تربیتی داشته و در ادبیات جامعه‌شناسی خانواده از این فرآیند با عنوان اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری یا فرهنگ‌پذیری یاد می‌شود. در ادبیات دینی این نوع از کارکرد منحصر در فرایند جامعه‌پذیری نبوده و در تبعیت عاقلانه و عارفانه از آموزه‌های دینی تحقق می‌یابد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از بررسی متون دینی در این پژوهش کارکردهای تربیتی خانواده با دو مقوله که ذیل این کارکرد قرار می‌گیرند تعریف می‌شود. این دو مقوله عبارت‌اند از تربیت فرزند که در حوزه روابط میان والدین و فرزندان مشاهده می‌شود و دیگری رعایت حدها و مرزها می‌باشد که به روابط میان زن و شوهر و نیز تربیت اختصاص دارد. مقوله تربیت فرزند شامل زیر مقوله‌های پیش‌زمینه‌ها و اصول می‌باشد. پیش‌زمینه‌ها عبارت‌اند از توکل به خداوند در تربیت فرزند، تزکیه و تربیت یافتن پدر و مادر پیش از تربیت کودک، احساس مسئولیت پدر و مادر در قبال تربیت فرزند به‌عنوان حق فرزند. به اصول تربیت نیز به دلیل بیشتر بودن تعداد آن فقط در جدول و نمودار زیر اشاره شده است:

جدول ۷- کارکردهای تربیتی

کارکرد گزینشی	کدمحوری	کدهای باز
تربیتی	تربیت فرزند	احساس مسئولیت پدر و مادر در قبال تربیت فرزند به عنوان حق فرزند(صدوق،ج۲، ۶۲۲)
		توکل بر خداوند در تربیت فرزند در پناه خداوند قرار دادن او(آل عمران،۲۶و۲۵)
		تاثیر ریشه خانوادگی زن بر خلق و خوی فرزندان(متقی هندی، ج۱، ۸۵۵، ح ۴۲۴۰۰)
		فرزند وسیله ای برای آزمایش پدرومادر از سوی خداوند(تغابن، آیه ۱۵؛ کهف، آیه ۴۶)
		تکوهش فرزند ناشایست و تاثیر حضور او بر ناشایستی نسل ایشان(غرالحکم، ج ۱۰۰۶۶)
		تزکیه و تربیت یافتن پدر و مادر پیش از تربیت کودک(تهج البلاغه، حکمت ۷۲)
		درک موقعیت سنی فرزند(مجلسی، ج ۱۶، ۲۴۰)
		آگاه کردن کودک از خطای خود با کنایه و اشاره(آمدی، ج ۶۲۲۸ و ج ۶۲۲۹)
		واگذاری مسئولیت مناسب با توانایی های فرزند به او(مجلسی، ج ۷، ۷۶)
		ادب پیش از آنکه قلب جوان سخت و سرکش گردد(تهج البلاغه، نامه ۳۱) تهج البلاغه، خطبه ۳۱)
		پرورش حس مسئولیت پذیری در فرزندان (قصص، آیه ۲۳؛ بقره، آیه ۱۲۷)
		اغماض و چشم پوشی از خطای کودک(ابن حنبل، ج ۷، ۲۶۹)
		تقدیراز کودک نیکوکار جهت تادیب کودک خطاکار(سید رضی، ۱۱۰)
		هدیه دادن(تقدم با فرزند دختر می باشد) (صدوق، ۲۳۹؛ صدوق، ۶۷۲، ح ۹۰۴)
		تربیت فرزند بر اساس مقتضیات زمان(تهج البلاغه،
		تقرین نکردن(مسلم، ج ۴، ۲۳۰۴)
		پرهیز از قهر طولانی(ابن فهد حلی، ۷۹)
پرهیز از تادیب کودک در هنگام بروز خشم پدر و مادر(کلینی، ج ۷، ۲۶۰)		
پرهیز از تنبیه بدنی(ابن اثیر، ج ۱، ۵۲۴)		
رعایت اندازه مجازات و متناسب بودن آن با نوع خطای کودک(طبرانی، ج ۲، ۲۶۹)		
قاطعیت وعدم سازش با فرزند در هنگام نافرمانی او در برابر پروردگار(کلینی، ج ۵، ۶۲)		
عدم زیاده روی در سرزنش(مجلسی، ج ۷۷، ۲۱۲)		

تربیت فرزند	وصیت و سفارش در حق فرزندان در بعد مادی و معنوی (نساء، ۱۱؛ بقره، ۱۲۲ و ۱۲۳)
	وصیت و سفارش در حق فرزندان در بعد مادی و معنوی (نساء، ۱۱؛ بقره، ۱۲۲ و ۱۲۳)
	نسبت دادن گناه به شیطان در سیره تربیتی انبیاء در هنگام بروز خطا (یوسف، ۱۰۰) به زحمت و ضرر نینداختن خود از سوی پدر و مادر درباره فرزندان (بقره، ۲۲۳)
	شناخت و معرفی خانواده‌های موفق و ناموفق با استناد به منابع دینی (انبیاء، ۹۱؛ مجلسی، ج ۸۴، ۱۵۴)
	باور داشتن شخصیت فرزند و اعتماد کردن به او (صافات، ۱۰۲؛ بقره، ۲۵) تکریم و احترام (ابن ماجه، ج ۷، ۱۲۱۱)
	بازی کردن با کودک و کودکی کردن با او (خزازه، قمی، ۸۱) ارزشمند بودن و مفید بودن بازی کودک در شکل‌گیری شخصیت او (صدوق، ۵۲۰) ستایش بازیگوشی کودک (کلینی، ج ۶، ۵۱)
	وفای به عهد (کلینی، ج ۶، ۴۹) رعایت عدالت (ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ۲۸۷)
	بزرگداشت تولد فرزند (سوره مریم، آیه ۱۵؛ کلینی، ج ۶، ۲۸۱؛ ج ۱) نام‌گذاری نیکو برای فرزند (طوسی، ج ۷، ۴۲۸؛ ج ۱۷۴۷) نام‌گذاری فرزند پیش از تولد (صدوق، الخصال، ۶۳۴)

۳-۷- نظارت اجتماعی

از دیدگاه اسلام یکی از کارکردهای خانواده نظارت اجتماعی می‌باشد که از راه کنترل مستقیم و غیرمستقیم رفتار اعضای خانواده تحقق می‌یابد. آموزه‌های دینی در راستای ثبات و استحکام خانواده توصیه‌هایی را در چهارچوب روابط اعضای خانواده (روابط میان زن و شوهر، روابط میان پدر و مادر و فرزندان) مطرح می‌کنند. در این پژوهش کدهای باز مستخرج از متون دینی در قالب دو کد محوری "رعایت حریم‌ها و مرزها در روابط میان زن و شوهر" و نیز "وظایف والدین" دسته‌بندی شده‌اند لازم به ذکر است در روابط میان زن و شوهر نظارت یاد شده هم در مورد رفتار خود فرد و هم در مورد رفتار همسر اتفاق می‌افتد و شامل زیر کدهای وظایف مرد، وظایف زن و وظایف مشترک میان ایشان می‌باشد و مهم‌ترین دلیل این نظارت‌ها نیز پرهیز از رفتارهای جنسی خارج از چارچوب خانواده می‌باشد. نکته قابل توجه پیرامون کارکرد نظارت اجتماعی اشاره به موضوع غیرت مرد و زن می‌باشد. در روایات مربوط به شاخص‌های همسان همسری ازدواج با زن غیور

مطلوب شمرده شده و در روایت دیگری غیرت مرد نسبت به همسرش از مصادیق ایمان به شمار آمده است. به‌عنوان مثال حالت روحی مادری که برای نجات نوزادش جان خود را به خطر می‌اندازد و مشابه آن در دنیای حیوانات نیز وجود دارد و یا مرد یا زنی که در دفاع از میهن خود که دشمن به آن تجاوز کرده است جان خود را فدا می‌کند از مصادیق غیرت است. (بستان، ۱۳۸۸)

دلیل ستایش اسلام از غیرت ورزی مردان به‌عنوان یک ابزار کارآمد برای کنترل اجتماعی و حمایت از خانواده بوده و در برخی روایات میان غیرت بجا و غیرت نابجا تفکیک شده و غیرت نابجا نکوهش شده است؛ و نسبت به پیامدهای منفی روانی و خانوادگی آن هشدار داده شده است. بر اساس این روایات می‌توان گفت غیرت ورزی مرد تنها در صورتی قابل ستایش است که عفت و پاکدامنی همسرش و در گستره‌ای بیشتر عفت بستگان دیگر مانند دختر یا خواهرش و یا حتی عفت هر یک از خواهران ایمانی وی بالفعل یا بالقوه در معرض خطر باشد؛ اما در فرض اطمینان مرد نسبت به پرهیزگاری زن و نبود تهدید خارجی، اسلام غیرت ورزی مرد را ناپسند می‌شمارد. (ملکی، ۱۳۹۶) جدول و نمودار زیر نشان‌دهنده کدهای کارکرد نظارت اجتماعی می‌باشد:

جدول ۸- کنترل اجتماعی

کارکرد گزینشی	کد محوری	کدهای باز
کنترل اجتماعی	رعایت حریم ها و مرزها در روابط میان زن و شوهر و شوهر	پرهیز از غیرت ورزی بی جا (عاملی، ج ۲۰، ۲۲۷)
		غیرت ورزی در موقعیت مناسب (متقی هندی، ج ۳، ۲۸۶)
		حیا ورزی (مجلسی، ج ۳، ۸۱)
		عدم خیانت به همسر (کلینی، ج ۵، ۳۲۴)
		پنهان نمودن زینت ها در تعامل با نامحرم (نور، ج ۲۰، ۲۰۹)
		عدم خودآرایی آشکار زن در غیاب شوهر (مجلسی، ج ۱۰۰، ۲۲۵)
		رعایت حجاب (نور، ج ۳۱، عاملی، ج ۲۰، ۲۰۹)
		عقیف بودن زن (نور، ج ۳۱، عاملی، ج ۲۰، ۲۰۹)
		پرهیز از روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده (صدوق، ج ۲، ۴۷۹)
		پرهیز از شوخی کردن با نامحرم (مجلسی، ج ۴۶، ۲۴۷ و ۲۵۸)
		پاکدامنی و عقیف بودن (مجلسی، ج ۷۶، ۱۸۰)
		کنترل گوش به عنوان یکی از راههای دوری از زنا (مجلسی، ج ۷۶، ۱۸۰)
		کنترل خیال در تعامل با نامحرم (آمدی، ۱۸۶)
		کنترل نگاه (نور، ج ۲۰ و ۳۱، کلینی، ج ۵، ۵۵۹)
		کنترل لمس نامحرم (مجلسی، ج ۷۲، ۲۶۵ و ۶۲)
		رعایت تقوای کلامی در تامل با نامحرم (احزاب، ج ۲، ۶۴۸)
	پرهیز از خلوت کردن با نامحرم (مجلسی، ج ۷۶، ۱۱۵)	
وظایف والدین	آگاه ساختن فرزندان از مسیرهای انحرافی در راه آموختن علوم دینی (کلینی، ج ۶، ۴۷)	

۸-۳- کارکردهای حمایتی

مقوله‌های استخراج شده پیرامون کارکردهای حمایتی ذیل چند مقوله مرتب شده‌اند: حمایت معنوی، حمایت عاطفی. زیرکدهای حمایت معنوی در حوزه روابط میان اعضای خانواده، وظایف فرزندان و وظایف پدر و مادر و نیز وظایف زن و شوهر ترتیب یافته‌اند.

زیرکدهای حمایت عاطفی نیز که گسترده‌تر از سایر انواع حمایت‌ها بودند ذیل روابط زن و شوهر، والدین و فرزندان، روابط اعضای خانواده، روابط خانواده با خویشاوندان و نیز در روابط خانواده با همسایگان دسته‌بندی شده‌اند. جدول زیر کدگذاری سه مرحله‌ای کارکردهای حمایتی را نشان می‌دهد:

جدول ۹- کارکردهای حمایتی

کارکرد گزینشی	کد محوری	کد های باز
حمایتی	مذهبی	یاری رساندن به یکدیگر در اطاعت و بندگی خداوند(مجلسی، ج ۱۰۰، ۲۶۸؛ راوندی، ۴۸)
		غسل دادن نوزاد(اریلی ج ۲، ۱۵۱؛ ابن حنبل، ج ۹، ۲۳۰، ح ۲۲۹۲)
		اذان و اقامه گفتن در گوش نوزاد پیش از آنکه ناف او بیفتد(ابی یعلی، ج ۶، ۱۸۱، ح ۶۷۴۷)
		کام برداشتن نوزاد با آب گرم، خرما، آب فرات، تربت امام حسین(ع)(کلینی، ج ۷، ۲۴، ح ۵؛ طوسی، ج ۷، ۴۳۶، ح ۱۷۳۹ و ۱۷۴۰)
		گرامیداشت اعیاد مذهبی نزد اعضای خانواده با شاد کردن ایشان(کلینی، ج ۶، ۲۹۹)
		طلب استغفار برای فرزند(جرعاملی، ج ۱۵، ۱۵۲، ح ۱۱)
		تراشیدن سر نوزاد(طبرسی، ج ۱، ۴۸۸، ح ۱۶۹۳)
		عقیقه کردن(جرعاملی، ج ۱۵، ۱۵۲، ح ۱۱)
		دعا کردن در حق فرزند(فرقان، ۷۴؛ مجلسی، ج ۱۰۴، ۹۸، ح ۷۰)
		بابرکت بودن دعا هنگام آمیزش و تاثیر آن بر پاکی مولود (کلینی، ج ۶، ۸)
		دعا کردن در حق اعضای خانواده(ابراهیم، ۳۷؛ احقاف، ۱۵؛ فرقان، ۷۴؛ نوح، ۲۸؛ حمیدی، ۸)
		دعا در طلب خوشرفتاری با خانواده(طبرسی، ۱۴۳)
		نماز خواندن برای پدر و مادر پس از مرگ ایشان(ابراهیم، ۴۱؛ نوح، ۲۸)
		طلب استغفار برای پدر و مادر در زمان حیات و نیز پس از مرگ ایشان(ابراهیم، ۱۴؛ نوح، ۲۸)
		اطاعت نکردن از عقاید نادرست پدر و مادر مشرک و یا کافر (لقمان، ۱۵؛ عنکبوت، ۸؛ اعراف، ۲۸؛ اعراف، ۱۷۳؛ انبیاء، ۵۳)
		رعایت عدالت و شهادت درست هرچند به ضرر پدر و مادر باشد(نساء، ۱۳۵)
		عمل به عهد و پیمان پدر و مادر پس از مرگ ایشان(منذری، ج ۳، ۳۲۳، ح ۳۷۷۰)
اطاعت از پدر و مادر ملاک اطاعت از خداوند(صافات، ۱۰۲)		
دعا کردن در حق پدر و مادر(ابراهیم، ۴۱؛ نوح، ۲۸)		
شکر بر نعمت هایی که به پدر و مادر انسان داده شده است (مائده، ۱۱۰؛ نعل، ۱۹)		

کد های باز	کد محوری	کارکرد گزینشی
عشق به خانواده در راستای عشق به خداوند (منافقون، آیه ۹: مجلسی، ج ۷۵، ۲۲)		
دفع بدی اعضای خانواده با خوبی (مجلسی، ج ۶۸، ۴۱۵)		
رعایت نظافت منزل از سوی اعضای خانواده (ارشادالقلوب، ج ۱، ۱۹۵)		
خوردن غذا مطابق با میل و رغبت اضای خانواده (کلینی، ج ۴، ۱۲)		
پرهیز از انداختن زحمت خود بر دوش سایر اعضای خانواده (صدوق، ۶۱۹)		
خوشرفتاری و مهرورزی (کلینی، ج ۴، ۱۲)		
خوردن وعده های غذایی اعضای خانواده با یکدیگر (تنبيه الغافلین، ۳۴۳، ج ۴۹۸)		
ترحم به خردسال و احترام به بزرگسال (مجلسی، ج ۷۸، ۱۳۶)		
تلاش در جهت رفع حاجت اعضای خانواده (مجلسی، ج ۷۸، ۲۱۷)		
کنترل مناسب خشم از سوی اعضای خانواده در هنگام بروز آن (حرعاملی، ج ۱۲، ۱۲)		
رعایت آداب ورود به منزل از سوی اعضای خانواده (مجلسی، ج ۷۳، ۱۱)		
صبر بر آزار و اذیت اعضای خانواده (ثواب الاعمال، ۱۹۸)		
دلجویی از اعضای خانواده هنگام مورد آزار قرار گرفتن از سوی انسان (مجلسی، ج ۷۰، ۲۶۴ و ۲۷۲)		
جبران بدی اعضای خانواده با خوبی (مجلسی، ج ۶۸، ۴۱۵)		
تقابل تحجر دینی با روابط مطلوب اعضای خانواده (مجلسی، ج ۶۷، ۱۲۸)		
رعایت حق اعضای خانواده هنگام آمدن میهمان (مجلسی، ج ۷۲، ۴۵)		

کد های باز	کد محوری	کارکرد گزینشی
رعایت حقوق همسایه و رفتار نیکو با او (نساء، آیه ۳۶)	خانگی	خانگی
شناخت و رعایت حقوق خویشاوندان (صدوق، ج ۱، ۵۲)		
پرهیز از ایجاد اختلاف میان زن و شوهر (امینی، ج ۱، ۲۶۹)		
صله رحم و برقراری ارتباط با خویشاوندان فقیر (نوری، ج ۱۵، ۲۴۸)		
نیز اقوامی که مذهبشان با انسان مشترک نیست (مجلسی، ج ۷۱، ۱۳۱)		
گرامی داشتن خویشاوندان (نساء، آیه ۳۶؛ کلینی، ج ۲، ۱۵۰)		
اصلاح روابط زن و شوهر (نساء، آیه ۳۵ و ۱۲۸)		
محبت کردن به فرزند در راستای محبت پروردگار (منافقون، آیه ۹؛ شعرا، آیه ۸۸ و ۸۹؛ ترمذی، ج ۵، ۴۱۹)		
بوسیدن فرزند (بخاری، ج ۴۱، ۹۱)		
پرهیز از افراط در محبت ورزیدن به فرزند جهت پیشگیری از آزادی مفرط (یعقوبی، ج ۲، ۲۲۰)		
سیانت گرفتن در سلام کردن کودکان (صدوق، ج ۲۷۱، ۱۲)		
خشنود ساختن فرزند (کلینی، ج ۶، ۴۹، ۲)		
آراستن کودکان (کلینی، ج ۶، ۲۳، ۶)		

کد های باز	کد محوری	کارکرد گزینشی
تکریم دوستان پدر و مادر پس از مرگ ایشان (التزغیب و التذهیب، ج ۲، ۳۲۳، ح ۳۷۷۰)	عاطفی	حمایتی
یادآوری زحمت های پدر و مادر در دوران کودکی و جبران محبت ایشان (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
تکریم مضاعف مادر و یادآوری زحمت های او در دوران بارداری (لقمان، آیه ۱۴؛ احقاف، آیه ۱۵)		
پرهیز از قهر کردن و رویگردانی از پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
پرهیز از بالا بردن صدای خود بالای دای پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
تاکید بر سخن گفتن نیکو و ملایم با پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
پرهیز از بی حرمتی و گستاخی نسبت به والدین (جرعاملی، ج ۱۶، ۲۷۶ و ۲۷۸)		
نیکی و احسان به پدر و مادر چه نیکوکار باشند و چه خطاکار (جرعاملی، ج ۲۱، ۴۹۰)		
ارتباط داشتن با بستگان پدر و مادر پس از مرگ ایشان (التزغیب و التذهیب، ج ۲، ۳۲۳، ح ۳۷۷۰)		
نگاه به چهره پدر و مادر به عنوان عبادت پروردگار (مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ۲۰۲)		
ایجاد فضای گفتگو و تعامل کلامی با پدر و مادر (صافات، آیه ۱۰۲)		
بخشیدن کوتاهی های پدر و مادر توسط فرزند (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
شناخت و به جا آوردن حق پدر و مادر (صحیفه سجاده، ۱۱۴، دعای ۲۴)		

کد های باز	کد محوری	کارکرد گزینشی
رعایت حقوق زن (من لایحضره الفقیه، ج ۳، ۴۴۳)	عاطفی	حمایتی
تکریم همسر (المقازی، ج ۲، ۶۷۵)		
خدمت به خانواده (جامع الاخبار، ۱۰۲)		
احساس مسئولیت در خانه (جامع الاخبار، ۱۰۲)		
علم بر امانت الهی بودن زن (نوری، ج ۱۴، ۲۵۱)		
شناخت ویژگیهای زن (من لایحضره الفقیه، ج ۴، ۳۹۲)		
درک موقعیت افراد خانواده و مراعات احوال ایشان (فیض الغدیر، ج ۵، ۱۲۶)		
مدارا و خوشرفتاری با همسر جهت جلب محبت و تسخیر قلب او (مجلسی، ج ۷۵ ف ۲۳۷)		
اختصاص دادن زمان کافی برای بودن در کنار همسر (مجموعه ورام، ج ۲، ۱۲۲)		
هدیه دادن به همسر (جرعاملی، ج ۱۹، ۲۴۱)		
تواضع مرد در قبال اعضای خانواده (مکارم الاخلاق، ۲۱۶)		
پرهیز از تهمت زدن به زن پاکدامن (کلینی، ج ۷، ۱۱۲)		
مشارکت در کار خانگی (جامع الاخبار ۱۰۲)		
تمرکز بر فواید نیکوی زن جهت تداوم عشق و علاقه (متقی هندی، ج ۱۶، ۳۷۴، ج ۴۴۹۶۶)		
پرهیز از کناره گیری کردن از خانواده در هنگام بروز مشکل توجه به علایق مشروع همسر (مجلسی، ج ۴۶، ۱۰۲)		
پناهگاه بودن او برای همسر (جرعاملیف ج ۱۵، ۱۹۸)		
پرهیز از تحقیر زن نزد دیگران (مجلسی، ج ۱۰۰، ۱۳)		
ارزشمند بودن جایگاه خانواده نزد او (مجلسی، ج ۱۰۰، ۱۳)		
پرهیز از ظلم به همسر (جرعاملی، ج ۲۰، ۶۲)		
ابراز محبت کلامی (کلینی، ج ۱۱، ۳۱۶)		

حجابی	عاطفی	وفاداری (جرعاملی، ج ۲۰، ۱۶۴)
		پرهیز از کینه توزی (مجلسی، ج ۱۰۰، ۲۲۵)
		پرهیز از لجبازی (طوسی ج ۷، ۴۰۰)
		ارزشمند بودن کار خانگی نزد او که از جمله آن‌ها آماده کردن غذا است (متقی هندی، ج ۴۴۲۵)
		عذرخواهی از شوهر در هنگام بروز خطا (متقی هندی، ج ۱۴، ۴۰۳، ج ۴۵۱۱۷)
		خوب شوهرداری کردن به منزله جهاد در راه خدا (✽)
		دلربایی برای شوهر با رعایت جذابیت‌های ظاهری (مجلسی، ج ۷۵، ۲۳۷)
		تواضع و مهربانی (کلینی، ج ۲۰، ۲۹)
		جلب رضایت شوهر (جرعاملی، ج ۲۰، ۲۹، ج ۲۴۹۷۲: نساء، آیه ۳۴۰)
		وفای به عهد (طوسی، ج ۷، ۴۶۷)
		سازگاری و سازش (مکارم الاخلاق، ج ۱، ۴۵۴، ج ۱۵۵۱)
		گشاده رویی و خوش خلقی (مجلسی، ج ۶۶، ۴۰۸)
		سپاسگزاری (سیوطی، ج ۱، ۱۵۲)
		وقار و متانت در رفتار (نهج الف احه، ترجمه پاینده)
		احترام به همسر (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)
		رفاقت و دوستی (جرعاملی، ج ۲، ۷)
		پرهیز از استفاده از مقوله طلاق به عنوان اولین راهکار الاح آسیب (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)
		داشتن حسن رفتار در قبال بدی همسر (نساء، آیه ۱۹؛ بقره، آیه ۲۲۹؛ طوسی، ج ۸، ۱۴۱)
		اظهار عشق و علاقه (روم، ۱۲ و ۲۱؛ مجلسی، ج ۷۵، ۲۳۷)
		علم بر مقدس بودن پیمان زناشویی (نساء، ۱۹-۲۱)
کنترل خشم (الحدائق الناظره، ج ۲۴، ۶۱۰؛ نوری، ج ۱۴، ۲۵۰)		

عاطفی	حمایتی	جداساختن بستر خواب از سوی زن و شوهر در هنگام بروز اختلاف (متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳، ح ۴۵۱۱۷)
		م احبت نیکو (مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)
		تناسب توقعات و خواسته ها با تواناییهای همسر(مجلسی، ج ۳۷، ۱۰۳)
		به نیکی یاد کردن از یکدیگر نزد دیگران
		چشم پوشی از خطاها و بخشیدن آن ها (متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳، ح ۴۵۱۱۷)
		توجه به ارزشهای اخلاقی (نساء، آیه ۲۱-۱۹؛ بقره، آیه ۲۲۹؛ نوری، ج ۱۴، ۲۴۸)
		شکرگزاری بر نعمت همسر(مجلسی، ج ۷۱، ۱۰)
		حفظ اسرار و آبروی خانواده(متقی هندی، ج ۱۶، ۴۰۳، ح ۴۵۱۱۷)
صبر بر بدرفتاری همسر و جبران بدی او با خوبی(حرعاملی، ج ۲۰، ۱۶۴)		

۹-۳- کارکردهای آموزشی

یکی دیگر از انواع کارکردهای خانواده که در متون دینی مورد توجه قرار گرفته است کارکردهای آموزشی خانواده می باشد که در این پژوهش با توجه به یافته های به دست آمده و کدهای استخراج شده از آیات و روایات ذیل دو مقوله موارد آموزش و لوازم آموزش دسته بندی شده اند که جدول ذیل بیانگر زیرکدهای این دو مقوله می باشد.

جدول ۱۰- کارکرد آموزشی

کدهای باز	کد محوری	کد گزینشی
نظم (نهج البلاغه، نامه ۴۷، ۹۷۷)	روابط بین والدین و فرزندان	آموزشی
خواندن قرآن (الموده، ج ۲، ۴۵۷)		
نوشتن (السنن الکبری، ج ۱، ۲۶)		
آموختن اشعار شاعران خوب و متدین به فرزندان (مجلسی، ج ۳۵، ۱۱۵)		
بهداشت فردی (المواعظ، ۲۱۳)		
میانی اعتقادی (لقمان، آیه ۱۱؛ مجلسی، ج ۷۴، ۸۶)		
آموزش هنرهای زنانه به دختران (الجامع ال غیر، ج ۲، ۱۶۱)		
آموزش مهارت های دفاعی، سوارکاری و شنا به پسران (الجامع ال غیر، ج ۲، ۱۶۱؛ شعب الایمان، ج ۶، ۴۰۱؛ السنن الکبری، ج ۱۰، ۲۶)	لوازم آموزش	
آگاهی از ارزشمند بودن و موثر بودن آموزش در دوران کودکی (منتقی هندی، ج ۱۰، ۲۴۹)		
مناسب بودن آموزش با سن فرزند		
همراه بودن با مهر و عطوفت (لقمان، آیه ۱۱)		
آموزش متناسب با مقتضیات زمان (ج ۲۰، ۲۶۷)		
مدارا هنگام آموزش (من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ۶۲۵)		
یاری رساندن به یکدیگر در مسیر طلب دانش (حرعاملی، ج ۲۰، ۱۲)	روابط بین زن و شوهر	

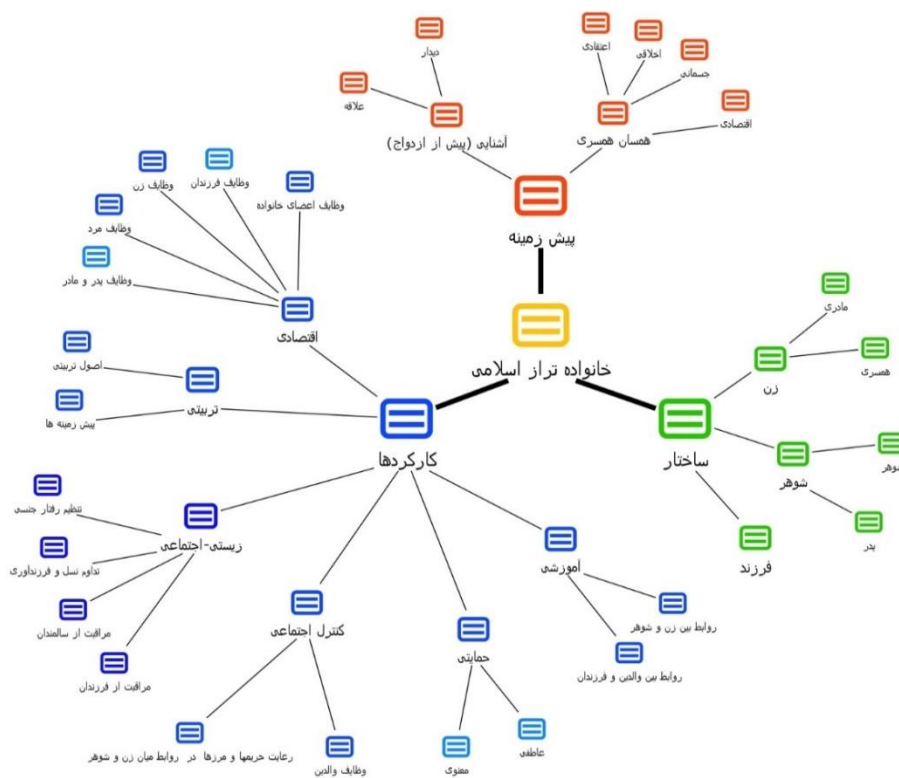
۱۰-۳- کارکردهای اقتصادی

یکی از مهم‌ترین کارکردهای خانواده از دیرباز کارکردهای اقتصادی بوده است که دین اسلام با مشخص کردن وظایف مشخص برای زن، مرد و اعضای خانواده در نقش‌های مختلف آن را به‌عنوان یکی از کارکردهای خانواده مفروض گرفته است. جدول و نمودار زیر کدهای استخراج شده از متون دینی را با محوریت کارکرد اقتصادی خانواده نشان می‌دهد:

جدول ۱۱- کارکرد اقتصادی

کدهای باز	کد محوری	کدگزینشی
به ارث گذاشتن مال حلال برای فرزند جهت تداوم زندگی (بیبختی، ج ۱۰، ۲۶)		اقتصادی
فراهم کردن زمینه ازدواج فرزند		
پرهیز از سستی و کاهلی در تامین هزینه های زندگی (شعیری، ۹۱)		
توکل به خداوند در تامین معیشت خانواده		
تامین مخارج زندگی و نفقه همسر و فرزندان (بقره، ۲۳۳؛ طلاق، ۶؛ کلینی، ج ۴، ۱۳)		
گشاده دستی (کلینی، ج ۶، ۲۹۹)		
ارزشمند بودن کار خانگی که توسط زن انجام می شود (مجلسی، ج ۱۰۲، ۲۸۸)		
مدیریت مصرف در خانواده (جرعاملی، ج ۲۰، ۱۶۴)		
در اولویت قرار دادن اتفاق نسبت به پدر و مادر (بقره، ۲۱۵)		
در پیش گرفتن وسعت و گشایش نسبت به پدر و مادر (صحیفه سجادیه، ۱۱۴، دعای ۲۴)		
دعا کردن و درخواست روزی از خداوند (کفعمی، ۶۲)		
میانه روی در اقتصاد (جرعاملی، ج ۷، ۱۲۷)		
با فضیلت بودن آمدن میهمان و تاثیر آن بر اقتصاد خانواده (مجلسی، ج ۷۲، ۴۶۱)		

در نهایت سه بعد یعنی "پیش زمینه تشکیل خانواده"، "ساختار خانواده" و "کارکردهای خانواده" را در یک بعد گزینشی که در سطحی انتزاعی تر نسبت به دو مرحله قبلی قرار دارد، یکپارچه کرده و مهم ترین تم یا موضوع پژوهش با عنوان "خانواده تراز" انتخاب گردید.

نمودار ۱- مدل خانواده تراز

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل کیفی پژوهش نشان داد که مدل خانواده تراز اسلامی از سه بعد تشکیل یافته است. این ابعاد عبارت هستند از: پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده (آشنایی قبل از ازدواج، همسان‌همسری)، ساختار خانواده (زن در جایگاه مادر یا همسر، مرد در جایگاه شوهر یا پدر، فرزندان و اعضای احتمالی دیگر مانند پدر بزرگ و مادر بزرگ) و کارکردهای خانواده (زیستی اجتماعی، کنترل اجتماعی، حمایتی، آموزشی، اقتصادی). با توجه به مدل تدوین شده می‌توان گفت در خانواده تراز اسلامی ارتباط میان سه بعد استخراج شده دوسویه و درهم‌تنیده می‌باشد. بدین معنا که در صورت تحقق یافتن مقوله پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده، ساختار خانواده نیز به شکل مطلوب تشکیل خواهد شد و از سوی دیگر کارکردهای آن نیز مورد تقویت قرار خواهد گرفت؛ به عبارت دیگر شکل‌گیری خانواده تراز اسلامی به وجود هر سه بعد وابسته است. لازم به ذکر است

پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده که به معیارهای صحیح انتخاب همسر و مؤلفه‌های همسان‌همسری می‌پردازد و نیز ساختار خانواده که به نحوه ترکیب و تعامل افراد خانواده و تناسب نقش‌ها با جنسیت اعضای خانواده و حفظ مرزهای خانواده و شیوه مدیریت و اداره آن اشاره دارد، در شکل‌گیری خانواده تراز و بنای صحیح این نهاد مهم مؤثر هستند و کارکردهای خانواده نیز ضامن حفظ، ثبات و استمرار آن می‌باشند. در میان این سه بعد توجه به کارکردهای خانواده از فراوانی بیشتری در متون دینی برخوردار بوده و از میان کارکردهای مستخرج از متون دینی کارکردهای حمایتی عاطفی نیز بیشترین تعداد از مقوله‌ها را به خود اختصاص داده است. خانواده تراز اسلامی بر اساس دیدار، آشنایی و علاقه میان دختر و پسر (دو جنس مخالف) که همسانی‌های متعدد دارند آغاز می‌شود. بر اساس قاعده همسان‌همسری که به‌عنوان قاعده عام‌گزینش همسر در جوامع گوناگون از سوی صاحب‌نظران مورد تأیید واقع شده است، افرادی که درصدد ازدواج برمی‌آیند معمولاً کسی را برای همسری برمی‌گزینند که از بیشترین سطح همسانی و مشابهت با آنان برخوردار باشد. دین اسلام با تأکید بر اصل « کفویت » در ازدواج و بر پایه مبانی ارزشی خود تعریف خاصی از آن را ارائه داده و بر شرط اسلام و نیز پابندی عملی شخصی به لوازم ایمان را در راستای تحقق کفویت تأکید کرده است؛ و در بعضی روایات نیز ایمان و اسلام را شرط کافی برای کفویت می‌داند؛ بنابراین می‌توان گفت در میان زوج‌های مسلمان هرکدام از ایشان که بیشترین پابندی عملی به ارزش‌های دینی دارند رعایت سایر همسانی‌ها به‌غیر از اسلام و ایمان ضروری نبوده و در میان زوج‌های مسلمان که ممکن است نواقص و کاستی‌هایی در عمل به ارزش‌های دینی داشته باشند همسانی در سایر مؤلفه‌ها ضروری می‌نماید. نکته قابل توجه در پژوهش حاضر و در یافته‌های به‌دست‌آمده از مطالعه دقیق آیات قرآن و روایات این است که مرد اگرچه نیاکان پاکی نداشته باشد می‌تواند با انتخاب زن صالح، پاک و با ایمان، نسل خود را اصلاح کند (رعد، ۲۱). نتیجه اینکه ازدواج صحیح و کفویت، محور اصلی تشکیل خانواده تراز اسلامی می‌باشد. این همسانی پیش‌زمینه و مقدمه استمرار و دوام خانواده تراز اسلامی است که پایداری و تداوم از نشانه‌های سلامت و کامیابی آن به شمار می‌رود.

مشخص بودن نقش‌های زن و شوهر و تناسب این نقش‌ها با ویژگی‌های جسمی و روانی ایشان نیز در الگوی خانواده اسلامی برخلاف الگوی خانواده دموکراتیک گیدنز که

به برابری حقوق زن و مرد اشاره می‌کند ساختار مطلوبی را برای آن رقم زده و زن با پذیرفتن مسئولیت در نقش همسری و مادری و مرد نیز در نقش‌های شوهری و پدری در قالب انجام وظایف مشترک و نیز مجزا آن را به‌سوی کارآمد بودن و ایفای کارکردهای مختلف اقتصادی، آموزشی، تربیتی، کنترل اجتماعی، زیستی اجتماعی و حمایتی سوق می‌دهد. در این ساختار حجم مسئولیت‌ها و وظایف مرد از نظر کمی بیشتر از مسئولیت‌ها و وظایف زن بوده و نقش‌های واگذار شده به زن در راستای یاری مرد و همراهی او می‌باشد. در حقیقت زن با توجه به ظرافت و لطافت‌های شخصیتی او که تحمل مسئولیت‌های خطیر و دشوار و سخت را ندارد به‌عنوان یار همراه شوهر در اداره و سرپرستی خانواده معرفی می‌شود و مسئولیت سخت‌تر و دشوارتر از برای مرد می‌باشد و همین خود موجب تعادل و توازن در خانواده تراز اسلامی می‌باشد؛ و اگر مرزهای میان این نقش‌ها رعایت نشود خانواده از مسیر توازن بیرون خواهد رفت. دین اسلام در راستای تحقق این تعادل میان نقش‌ها بر آموزش نقش‌های جنسیتی و مهارت‌های متناسب با آنان از دوران کودکی اصرار می‌ورزد. در خانواده تراز اسلامی بین نسل‌ها و نیز میان والدین و فرزندان مرزهای واضح و شفاف وجود دارند که این مرزها نه خیلی سخت و انعطاف‌ناپذیر و نه خیلی ضعیف و نفوذپذیرند؛ به‌عبارت‌دیگر در این مدل، تمام زیرسیستم‌ها در جهت یکپارچگی گام بر می‌دارند تا بدین‌سان تفاوت‌ها تضمین شوند و در همان حال، وحدت کل سیستم نیز حفظ گردد. در مجموعه زیر سیستم‌ها در خانواده تراز اسلامی افزون بر اعضای خانواده اصلی، پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها و خویشاوندان نیز حضور دارند و این نکته بیانگر توجه اسلام به اصالت جمع در کنار اصالت فرد بوده و افزایش میزان روابط عاطفی و مناسبات بین نسلی و نیز تقویت کارکردهای حمایتی خانواده از نتایج آن می‌باشد و از آنجا که مدل خانواده تراز اسلامی، مدلی استقرایی است بنابراین مدل مذکور می‌بایست با پژوهش‌هایی مقایسه شود که با یکدیگر هم‌افق می‌باشند و برای هدف مشترکی انجام شده‌اند، لذا از بررسی برخی از پژوهش‌ها که به ارائه نظریه پرداخته‌اند به دست می‌آید که هر یک از آن‌ها تنها به تبیین برخی ابعاد یا مسائل خانواده پرداخته‌اند و هدف ایشان توضیح دادن واقعیت خانواده در چارچوب واقعیت بیرونی می‌باشد و درصدد ارائه مدل مطلوب از خانواده نیستند. پس این دسته از پژوهش‌ها و نظریه‌ها با پژوهش حاضر مورد مقایسه قرار نمی‌گیرند. برخی دیگر از پژوهش‌ها مانند پژوهش حاضر درصدد بودند مدل تجویزی و

هنجاری از خانواده ارائه دهند؛ بنابراین مقایسه پژوهش‌هایی با رویکرد ترسیم مدل مطلوب برای خانواده با پژوهش حاضر که مدل خانواده تراز اسلامی را ارائه کرده است معنادارتر می‌باشد. این پژوهش‌ها خود به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- پژوهش‌هایی که در قالب سایر پارادایم‌ها به‌غیر از پارادایم اسلامی، مدل مطلوب را ارائه کرده‌اند. پژوهش‌های روان‌شناختی از این دسته‌اند و بیشتر روی الگوی خانواده‌درمانی و تأثیرات آن به جای ارائه مدل خانواده‌ی سالم تمرکز دارند. تلاش برای معرفی یا تقویت نظری یک الگو در قالب ترسیم الگوی سنتی و یا مدرن مدنی (لیبرالیستی) در پژوهش‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی نیز در این گروه قرار می‌گیرند.

۲- پژوهش‌هایی که در قالب پارادایم اسلامی، مدلی مطلوب از خانواده را ترسیم کرده‌اند. پژوهش کاویانی، ۱۳۹۶؛ فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۵؛ تقوی پور و صلواتیان؛ نوایی، ۱۳۹۲؛ صفورایی پاریزی، ۱۳۹۲؛ بستان، ۱۳۹۲؛ رضایی و نراقی، ۱۳۸۹) جزو این دسته بوده و هرچند مدل تدوین شده خانواده تراز اسلامی با نتایج این پژوهش‌ها مشابه و همسو به نظر می‌رسد، اما در زمینه تعداد، زیرمجموعه‌ها و زیرکدهای هر مقوله تفاوت‌های قابل توجهی وجود دارد و نوع چینش و تقسیم‌بندی مقوله‌های مستخرج از متون دینی در پژوهش حاضر از نوآوری‌ها و مزیت‌های آن به شمار می‌رود و از آنجا که یافته‌های پژوهش حاضر با دقت فراوان و با مطالعه دقیق متون دینی و با تکیه بر تکنیک‌های نظریه داده بنیاد به دست آمده، از جامعیت بالایی نسبت به سایر پژوهش‌ها برخوردار بوده و علاوه بر استخراج زیرمقوله‌های هر کدام از کدها، حقوق و وظایف اعضای خانواده در نقش‌های مختلف را تبیین می‌کند، چون از اقتضائات روش مورد استفاده بهره‌مندی از منابع گسترده در راستای استخراج مقوله‌ها می‌باشد که این گستردگی در استفاده از متون متعدد اسلامی در سایر پژوهش‌ها مشاهده نمی‌شود. یکی دیگر از امتیازات این پژوهش، گردآوری و تنظیم مقولات و شاخص‌های فراوان و بسیار متنوع خانواده مطلوب اسلامی با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA11 می‌باشد که کیفیت پژوهش، یکدستی و دقت آن را نسبت به سایر پژوهش‌ها افزایش داده است.

به‌طور کلی و بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که مدل خانواده تراز اسلامی که به‌صورت کیفی و بر اساس مقوله‌های مستخرج از متون دینی تدوین شده و اعتبار آن با روش مصاحبه با صاحب‌نظران و متخصصان خانواده اسلامی و پژوهش‌های

انجام شده در این زمینه موردسنجش قرار گرفته است می‌تواند به‌عنوان مدلی قابل‌اعتماد در راستای برون‌رفت از مشکلات فعلی خانواده ایرانی مورد استفاده پژوهشگران، رسانه‌ها، خانواده‌ها، سیاست‌گذاران و متخصصان و درمانگران خانواده قرار گیرد و قابلیت‌های نظری و عملی در راستای حرکت خانواده ایرانی به‌سوی خانواده تراز اسلامی فراهم آورد. با توجه به اینکه پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های بنیادین است پیشنهاد می‌شود پژوهشگران با استفاده از این پژوهش و نیز ملاک قرار دادن مبانی نظری حاصل از آن پژوهش‌های دیگری را در زمینه چگونگی انطباق این الگو بر جامعه کنونی ایران انجام دهند. سنجش میزان کارآمدی و سلامت خانواده‌ها و نیز میزان رضایتمندی زناشویی در خانواده‌هایی که به شاخص‌های الگو عمل می‌کنند و خانواده‌هایی که عمل نمی‌کنند نیز می‌تواند به‌عنوان پژوهش‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبّه الله. (۱۳۹۳). شرح نهج البلاغه. تهران، کتاب نیستان.
- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین. (۱۴۱۶). عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیّه. قم، دارسیدالشهداء (ع).
- ابن اثیر، ابوالحسن. (۱۴۱۲). اسد الغابه. بیروت، دارالکتب العربی، بی تا.
- ابن حنبل، احمد. (۱۴۱۵). مسند احمد. بیروت، دارالصادر، بی تا.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی. (۱۳۷۶). مناقب آل ابی طالب (ع). قم، علامه.
- ابن ماجه، محمد بن یزید القزوینی. (۱۴۲۱). سنن ابن ماجه، بیروت. دارالفکر للمطبوعه و النشر و التوزیع.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۶۲). الخصال. قم، جامعه المدرسین.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۶۲). صفات الشیعه. تهران، اعلمی.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۷۸). عیون اخبار الرضا (ع). تهران، نشر جهان.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۸۵). علل الشرایع. قم، داوری.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه. تهران، اسلامیه.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۳۹۶). فضائل الأشهر الثلاثه. قم، داوری.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۴۰۳). معانی الاخبار. قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۴۰۶). ثواب الأعمال و عقاب الأعمال. قم، دارالشریف الرضی للنشر.
- ابن بابویه (الصدوق)، محمد بن علی. (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه. قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرسین حوزه علمیه قم.
- اربلی، علی بن عیسی. (۱۳۸۱). کشف الغمّه فی المعرفه الائمه (ط - القدیمة). تبریز، هاشمی.
- استراوس، انسلم و کربین، جولیت. (۱۳۹۰). مبانی پژوهش کیفی. ترجمه ابراهیم افشار، تهران، نشر نی.
- اشعری قمی، احمد بن محمد بن عیسی. (۱۴۰۸). النوادر. قم، مدرسه الامام المهدی (عج).
- امیری، مجتبی. (۱۳۸۸). روش شناسی آسیب شناسی خانواده و دستیابی به الگوی بهینه با رویکرد بومی. پژوهش نامه پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، شماره ۴۵.

- آزاد ارمکی، تقی و همکاران. (۱۳۹۱). هم خانگی؛ پیدایش شکل‌های جدید خانواده در تهران. جامعه پژوهی فرهنگی سال سوم، شماره ۱.
- آل رسول، سوسن و طیبه محمدخانی. (۱۳۹۰). اصول مؤثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه‌های قرآنی و همسران بهشتی. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، دوره سیزدهم، شماره ۵۲.
- آل رسول، سوسن و طیبه محمدخانی. (۱۳۹۰). اصول مؤثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه‌های قرآنی و همسران بهشتی. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، دوره سیزدهم، شماره ۵۲.
- بازرگان، عباس. (۱۳۹۳). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته تهران، نشر دیدار.
- باقری، شهلا. (۱۳۸۹). راهبرد نظریه‌پردازی در جامعه‌شناسی جنسیت و جامعه‌شناسی خانواده. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، سال سیزدهم، شماره ۵۰.
- البخاری، محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۱). صحیح البخاری. بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- برقی، احمد بن محمد بن خالد. (۱۳۷۱). المحاسن. قم، دارالکتاب الاسلامیه.
- برناردز، جان. (۱۹۵۲). درآمدی به مطالعات خانواده. ترجمه حسین قاضیان (۱۳۸۳)، تهران، نشر نی.
- بستان حسین (نجفی). (۱۳۹۰). راهبرد پارادایم سازی اسلامی در حوزه‌ی جامعه‌شناسی خانواده و جنسیت. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، دوره چهاردهم، شماره ۵۳.
- بستان نجفی، حسین. (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی. قم، چاپ اول، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بستان نجفی، حسین. (۱۳۹۲). نظریه‌سازی دینی در علوم اجتماعی. قم، چاپ اول، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص)). تهران، دنیای دانش.
- پناغی، لیلی و همکاران. (۱۳۹۵). جستجوی الگوهای سلامت خانواده ایرانی. یک مطالعه کیفی، فصلنامه خانواده پژوهی، سال دوازدهم، شماره ۴۶.

پیکرستان، عباسعلی. (۱۳۸۰). مقایسه عملکرد خانواده‌های دارای دختران نوجوان فراری و خانواده‌های دارای دختران عادی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه تربیت‌معلم تهران.

تقوی پور و صلواتیان. (۱۳۹۴). الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم. قم، دفتر تبلیغات.

تمیمی مغربی، نعمان بن محمد. (۱۳۱۴). دعائم الاسلام. قاهره، مکتبه المدبولی. ثناگویی زاده، محمد؛ اعتمادی، عذری؛ احمدی، سید احمد؛ جزایری، رضوان السادات. (۱۳۹۴). شناسایی ابعاد کارکرد خانواده در فرایند مشاوره خانواده با جهت‌گیری اسلامی. سال ششم، شماره ۲۴.

جزائری، نعمت الله بن عبدالله (۱۴۴۰). النور المبین فی قصص الانبیاء و المرسلین (ع). قم، مکتبه آیه اله مرعشی النجفی (ره). چراغی کوتیانی، اسماعیل. (۱۳۸۸). رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده. ماهنامه معرفت، سال هجدهم، شماره ۱۳۹.

حاجیان مقدم، فاطمه؛ غفاری، غلامرضا و رضا صالحی امیری. (۱۳۹۴). ویژگی‌های خانواده مستحکم ایرانی: مرور پژوهش‌های انجام شده طی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۸۹. فصلنامه زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، سال ۷، شماره یکم. الحاکم النیشابوری، محمد بن عبدالله. (۱۴۱۵). المستدرک علی الصحیحین. بیروت، دارالکتب العلمیه.

حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۶). وسائل الشیعه. قم، موسسه آل‌البتیت (ع). حرانی، حسن بن علی ابن شعبه. (۱۴۰۴). تحف العقول. قم، جامعه المدرسین. حلی، احمد بن محمد بن فهد. (۱۴۰۷). عده الداعی و نجاح الساعی. بیروت، دارالکتب اسلامی.

الحمیدی، عبدالله بن الزبیر. (۱۴۰۹). مسند الحمیدی. بیروت، دارالکتب العلمیه. حمیری، عبدالله بن جعفر. (۱۴۱۳). قرب الاسناد (ط-المدینه). قم، موسسه آل‌البتیت (ع).

خدادادی سنگده، جواد و همکاران. (۱۳۹۳). شناسایی شاخص‌های ازدواج موفق، مطالعه اکتشافی، فصلنامه مطالعات راهبردی وزارت ورزش و جوانان. دوره سیزدهم، شماره ۲۵.

دیلمی همدانی، شیرویه بن شهردار. (۱۴۰۶). الفردوس بمأثور الخطاب. بیروت، دارالکتب العلمیه.

دیلمی، حسن بن محمد. (۱۴۱۲). ارشاد القلوب الی الصواب. قم، الشریف الرضی. رسولی، آراس. (۱۳۹۵). تدوین مدل بومی کارکرد خانواده بر اساس مؤلفه‌های امید، صمیمیت و تعارض‌های زناشویی در زنان مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره شهر کرمانشاه. فصلنامه زن و جامعه، سال هفتم، شماره ۳.

رسولی، رؤیا و سمیه سلطانی گردفرامرزی. (۱۳۹۱). مقایسه و رابطه جهت‌گیری مذهبی و عمل به باورهای دینی با سازگاری زناشویی در طلاب و دانشجویان. فصلنامه خانواده‌پژوهی، دوره هشتم، شماره ۳۲.

رضایی، جمال و علی‌اصغر نراقی. (۱۳۸۹). بررسی الگوی خانواده سالم در سیره پیامبر اسلام (ص). دوره یکم، شماره ۴.

الرضی، محمد بن حسین. (۱۴۰۶). خصائص الائمة (ع) (خصائص امیرالمؤمنین (ع)). مشهد، آستان قدس رضوی.

الرضی، محمد بن حسین. (۱۴۱۴). نهج البلاغه (للصبحی صالح). قم، هجرت. زارعان، منصوره. (۱۳۹۲). موفقیت خانواده و تأثیر خانواده‌ی جهت‌یاب در آن. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، دوره پانزدهم، شماره ۵۹.

ساروخانی، باقر؛ احمدی، امید علی و داود صفا. (۱۳۹۵). تحلیل گفتمان الگوهای خانواده در جامعه کنونی با تأکید بر مناسبات همسرگزینی (بازنمایی الگوهای پست‌مدرن، تجدیدگرا، سنتی، درحال‌گذار، اسلامی). پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، سال چهارم، شماره ۷.

السجستانی، سلیمان بن الأشعث. (۱۴۱۰). سنن أبی داود. بیروت، دارالفکر الطباعة و النشر و التوزیع.

سلطانی، مهدی. (۱۳۹۰). الگوی ساختار خانواده مطلوب از دیدگاه اسلامی. فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، سال دوم، شماره هفتم.

- سمرقندی، نصر بن محمد سمرقندی. (۱۴۱۵). *تنبیه العافلین*. بیروت، دار ابن کثیر.
- السیوطی، جلال الدین. (۱۴۰۱). *الجامع الصغیر*. بیروت، دارالفکر لطباعه و النشر و التوزیع.
- الشعیری، محمد بن محمد. (۱۴۰۶). *جامع الاخبار*. بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- شکر بیگی، عالیہ. (۱۳۹۰). *مدرن گرایی و سرمایه اجتماعی خانواده*. تهران، چاپ اول، جامعه شناسان.
- صاحب‌دل، حسین؛ زهراکار، کیانوش و علی دلاور. (۱۳۹۴). *شناسایی شاخص‌های ازدواج موفق (یک مطالعه کیفی)*. مجله پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره، دوره پنجم، شماره دوم.
- صادقی فسایی، سهیلا و ایمان عرفان منش. (۱۳۹۱). *وضع شناسی و تحلیل گفتمان نظریه‌پردازی‌های اجتماعی از الگوی خانواده مطلوب در ایران*. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، دوره پانزدهم، شماره ۵۸.
- صادقی، مسعود و همکاران. (۱۳۹۳). *تدوین مدل خانواده سالم به روش پژوهش آمیخته اکتشافی*. دو فصلنامه روانشناسی خانواده، سال اول، شماره ۱.
- الصدوق، محمد بن علی. (۱۴۱۸). *الهدایه*. قم، موسسه الامام الهادی (ع).
- صفورایی پالیزی، محمد مهدی. (۱۳۹۲). *شاخص‌های خانواده کارآمد*. پژوهش‌نامه اسلامی زن و خانواده، دوره یکم، شماره ۱.
- صلواتیان، سیاوش و محمدرضا تقوی پور. (۱۳۹۴). *الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی*. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، دوره هیجدهم، شماره شصت و نهم.
- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، احمد بن علی. (۱۴۰۳). *الاحتجاج علی اهل اللجاج (للطبرسی)*. مشهد، نشر مرتضی.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۷۰). *مکارم الاخلاق*. قم، الشریف الرضی.
- طبرسی، علی بن حسن. (۱۳۸۵). *مشکاة الانوار فی غرر الجنار*. نجف، الکتبه الحیدریه.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۹۰). *إعلام الوری بإعلام الهدی (ط - القدیمه)*. تهران، الاسلامیه.

- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۹۰). *إعلام الوری بإعلام الهدی (ط - القدیمة)*. تهران، الاسلامیه.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۴۱۵). *تفسیر مجمع البیان*. بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طوسی، محمد بن الحسن. (۱۳۹۰). *الاستبصار فیما اختلف من الخبر*. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، محمد بن الحسن. (۱۴۰۷). *تهذیب الاحکام*. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، محمد بن الحسن. (۱۴۱۱). *الامالی*. قم، دارالثقافه.
- طوسی، محمد بن الحسن. (۱۴۱۱). *مصباح المجتهد و سلاح المتهدد*. بیروت، موسسه فقه الشیعه.
- عابدی، زهرا. (۱۳۹۱). *تبیین عوامل استحکام زندگی مشترک زنان فاقد رضایت زناشویی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- عسقلانی، ابن حجر. (۱۴۱۵). *الاصابه*. بیروت، دارالکتب العلمیه.
- العیاشی، محمد بن مسعود. (۱۴۲۱). *تفسیر العیاشی*. قم، موسسه البعثه.
- فرهنگی، علی‌اکبر و همکاران. (۱۳۹۵). *ارائه مدل ترویج سبک زندگی اسلامی- ایرانی در سیمای جمهوری اسلامی ایران با محوریت برنامه‌های نمایی*. دو فصلنامه رسانه و فرهنگ، دوره ششم، شماره دوم.
- الفیض الکاظمی، محمد محسن. (۱۳۶۱). *المحجّه البیضاء فی تهذیب الاحیاء*. قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه المدرسین حوزه علمیه قم.
- کراجکی، محمد بن علی. (۱۴۱۰). *کنز الفوائد*. قم، دارالذخائر.
- کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی. (۱۴۰۵). *المصباح الکفعمی (جنه الامان الواقیه)*. قم، دارالرضی (زاهدی).
- کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی. (۱۴۱۸). *البلد الامین و الدرع الحصین*. بیروت، موسسه الاعلی للمطبوعات.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق. (۱۴۰۷). *الکافی*. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- کاظمیان، سمیه و همکاران. (۱۳۹۲). *طراحی الگوی آموزشی حل تعارض خانواده: براساس دیدگاه‌های انسان‌شناسانه آیه‌الله جوادی آملی*. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دوره چهارم، شماره سیزدهم.

- کاویانی، محمد. (۱۳۹۶). *سبک زندگی خانوادگی از دیدگاه قرآن و مدرنیته*. دو فصلنامه تربیت اسلامی، دوره دوازدهم، شماره بیست و چهارم.
- گیدنز، آنتونی. (۱۹۳۸). *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری (۱۳۷۸). تهران، نشرنی.
- لیبی، محمد مهدی. (۱۳۹۳). *خانواده در قرن بیست و یکم*. تهران، نشر علم.
- المتقی الهندی، علی بن حسام. (۱۴۰۹). *کنز العمال*. بیروت، موسسه رساله.
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۴۰۳). *بحار الانوار*. بیروت، دارالاحیاء التراث العربی.
- مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران (۱۳۸۶). *بررسی عوامل مؤثر در تحکیم خانواده*. تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران
- مستغفری، جعفر بن محمد. (۱۳۸۵). *طب النبوی (ص)*. نجف، مکتبه الحیدریه.
- مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳). *الاختصاص*. قم، المؤتمر العالی لالفیه الشیخ المفید (ره).
- مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳). *الاختصاص*. قم، المؤتمر العالی لالفیه الشیخ المفید (ره).
- مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳). *الأمالی (للمفید)*. قم، کنگره شیخ مفید.
- مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳). *المقنعه*. قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
- ملکی فاراب، ندا. (۱۳۹۶). *خانواده تراز در جمهوری اسلامی ایران و کاربرد آن در رسانه*. پایان نامه دکتری، دانشگاه الزهرا.
- المنذری، عبدالعظیم. (۱۴۰۸). *الترغیب و التذہیب من الحدیث الشریف*. بیروت، دارالفکر لطباعه و النشر و التوزیع.
- موسی زاده، زهره. (۱۳۹۳). *خانواده پژوهی*. تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- نجفی لیواری، مریم و نرگس محمدنیا گالشکلامی. (۱۳۹۱). *واکاوی شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر*. ماهنامه معرفت، دوره پانزدهم، شماره ۱۷۶.
- النسائی، احمد بن شعیب. (۱۴۱۱). *السنن الکبری*. بیروت، دارالکتب العلمیه.
- نعیمی، ابراهیم؛ کاظمیان، سمیه. (۱۳۹۳). *آسیب‌شناسی کارکردهای جنسیتی زوجین در خانواده از دیدگاه قرآن*. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دوره پنجم، شماره ۲۰.
- نوایی، علی اکبر. (۱۳۹۲). *خانواده الگو در اسلام*. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، دوره نوزدهم، شماره ۲.

نوری، حسین بن محمد تقی. (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم، موسسه آل البيت (ع).

همایون فرد، آیتا و سجادی، سیدمهدی. (۱۳۸۹). *ازدواج حضرت زهرا (س) الگویی جوان امروزی*. دو فصلنامه بانوان شیعه، سال ۷، شماره ۲۴.

- Fatima, M. & Ajmal, A. (2012). "Happy Marriage: A Qualitative study, *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*", 9(2):37-42.
- Findahl, O. & Hojjer B. (1981). "ext- och Innehallsanalys, En Oversikt av Nagra Analystraditioner, (Swedish) (Text- and content analysis. A review of some analysis traditions)", Stockholm, SR Publik- och Program forskning.
- Gladding, S. (2010). "Family Therapy: History, Theory, and Practice". New Jersey, Pearson
- Ingram, J. R. (2010). *Money stories of successful long-term married couples*. ProQuest Dissertations and Theses. Texas woman,s university.
- Kim, K. (2017). "Healthy Children, Strong Families : A randomized controlled trial of a healthy lifestyle intervention for American Indian families designed using community-based approaches". *Clinical Trials*, vol. 14, 2: pp. 152-161. , First Published January 9,
- Nimtz, M. A. (2011). "Satisfaction and contributing factors in satisfying long-term marriage: a phenomenological study." Doctoral dissertation, ProQuest Dissertations and Theses, Liberty University of clipart images. Sex Roles, Vol 44, pages 277-294
- Nyman, L. (1977). "Social research methods: qualitative and quantitative approaches 3d.ed". Boston, Allyn and Bacon.
- Ryan, CH, Epstein, E; Nathan. B. Kietner, G, Miller, I, & Bishop, Duan, S. (2005). "Evaluating And Treating Families: The McMaster Approach. New York and Hove." Routledge; Prince, J.R; Cronin, A;
- Walsh, P.E. (2000). "Family functioning among separated and divorced families". Virginia Commonwealth University, 181 pages
- Walton, E. & Takeuchi, D.T. (2010). "Family Structure, Family Processes, and Well-Being Among Asian Americans: Considering Gender and Nativity". *Journal of Family Issues*, 31(3), 301–332.

